

Радослава Станкова, доц. д-р

Институт за литература – Българска академия на науките

ВИДИНСКАТА И СРЪБСКАТА СЛУЖБИ ЗА СВЕТА ПЕТКА ТЪРНОВСКА (ПАРАСКЕВА ЕПИВАТСКА) В БЪЛГАРСКАТА И СРЪБСКАТА КНИЖНИНА ПРЕЗ XV-XVII ВЕК

Резюме. В статията се прави систематизация и съпоставка на преписите на два от вариантите на службата за света Петка Търновска (Параскева Епиватска) в българската и сръбската книжнина от XIV до XVII век. Представени са поэтапните редакции на двете служби и въз основа на изследване на състава и структурата им се стига до извода, че редакциите им ясно се отличават една от друга, и може да се определят като отделни служби. Видинската служба е запазена в преписи и редакции възникнали във Влахо-Молдовското княжество, в Полското кралство и в Русия, докато сръбската служба липсва в ръкописите в книгохранилищата по тези земи (т. е. извън територията на България и Сърбия). Така се стига до предположението, че Григорий Цамблак, който установява култа към светицата в североизточните славянски земи с православно християнско население, е въвел в богослужението видинската служба и е много по-вероятно той да е автор на видинската служба за св. Петка Търновска, отколкото на сръбската.

Ключови думи: видинска служба, сръбска служба, света Петка Търновска (Параскева Епиватска), Григорий Цамблак.

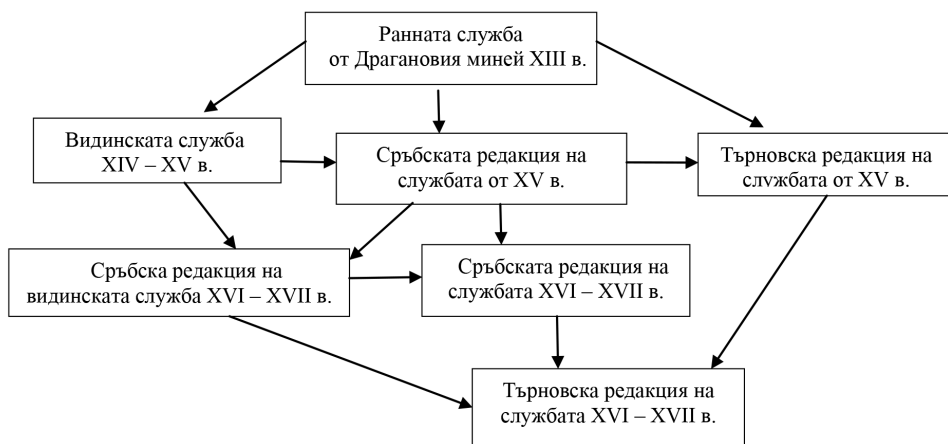
Химнографските текстове за преподобната отшелница св. Петка Търновска (Параскева Епиватска) през вековете търпят развитие и показват по няколко редакции. Всяка от отделните редакции на службите има по няколко разклонения, които запазват основните характеристики на редакцията, но се променят в отделни звена, съкращават се, добавят се нови или се заменят отделни песнопения. Появяват се и нови компилативни редакции. И тъй като книжовната традиция за прослава на св. Петка Търновска през Средновековието в южнославянска среда е богата и разнообразна, трудно е да се открие всяко отделно произведение, да се локализира и да се датира неговата поява и функциониране. Необходимо е за изясняване историята на всеки един текст

с неговите структурни промени да се привлече обемен съпоставителен материал¹.

Досегашната ми работа върху службите за света Петка Търновска показва, че в основата на повечето химнографски произведения за нея стои най-ранната дойерусалимска по тип служба, позната от преписа в Драгановия миней, с канон за шести глас. Следващият етап на допълване на службите е т.нар. от мен видинска служба, с канон за осми глас. Търновската и сръбската редакции на службата са създадени през XV в. – периодът след османското нашествие на Балканите. В сръбската редакция към канона на шести глас е добавен нов канон за първи глас, а в Търновската редакция двата канона са нови – за първи и осми глас.

¹ Вж. библиография по темата: КОЖУХАРОВ, Ст. Неизвестно произведение на старобългарската поезия. – *Старобългарска литература*, 1, 1971, с. 289–322; КОЖУХАРОВ, Ст. Търновската книжовна школа и развитието на химничната поезия в старобългарската литература. – В: *Търновска книжовна школа*. Т. 1. София, 1974, с. 277–309; КОЖУХАРОВ, Ст. *Проблеми на старобългарската поезия*. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2004; ТРИФОНОВА, Р. Сръбски препис на най-ранната служба за св. Петка Търновска. – В: *Търновска книжовна школа*. Т. 7. *Търновската книжовна школа и християнската култура в Източна Европа*. Велико Търново: УИ „Св. Кирил и Методий“, 2002, с. 181–198; ТОМОВА, Е. Параклис за св. Петка Търновска в кирилски ръкопис РАН–215 (Букурещ, Румъния). – В: *Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*. *Научни трудове*. Т. 41. Кн. 1. Филология, Пловдив: Университетско издателство, 2003, с. 37–45; МИНЕВА, Е. *Пет химнографски творби за св. Петка Търновска*. София: Изток-Запад, 2005; СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ, Т. Утицај преноса моштију свете Петке у деспотовину на развој њеног култа у српској средини. – В: *България и Сърбия в контекста на византийската цивилизация*. Сборник статии от българо-сръбски симпозиум. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2005, с. 343–354; СТАНКОВА, Р. Служби за света Петка в български и сръбски ръкописи от XIII до XV век. – *Археографски прилози*, 28, 2006, с. 105–122; СТАНКОВА, Р. Видинска служба за св. Петка Търновска. – В: *Християнска агиология и народни вярвания*. Сборник в чест на ст.н.с. Елена Коцева. София: Изток-Запад, 2008, с. 105–122; РАДОСЛАВОВА, Д. Службата за преподобна Петка в българските ръкописи от XVII в. – В: *Християнска агиология и народни вярвания*. Сборник в чест на ст. н. с. Елена Коцева. София: Изток-Запад, 2008, с. 123–133; МИНЕВА, Е. Службите за света Петка в гръцките кодекси от колекцията на ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“. – В: *Международна научна конференция „Културният диалог между Изтока и Запада“ (= Годишник на СУ, ЦСВП)*, Т. 98 (17), София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013, с. 299–307; KUCZYŃSKA, M. Paraskiewa-Petka Tyrnowska w rosyjskim wariacie służby – „monarchiczny“ obraz świętości. – *Poznańskie studia slawistyczne*, 5, 2013, s. 157–171; МИНЕВА, Е. Службата за св. Петка Търновска в препис от ръкопис

Служби за света Петка Търновска в южнославянската книжнина XIII – XVII век

До неотдавна се смяташе, че канонът за осми глас от видинската служба е канон от руската редакция на службата² или от служба, написана от Григорий Цамблак, известна само в сръбски и руски преписи³. Но вече са известни два български преписа на тази служба – в Синай-

на Пловдивската митрополия. – *Bulgaria Medievalis*, 4-5, 2013–2014, с. 257–265; ГУСЕЙНОВА, З. М. Служба св. Параскеве Сербской в Лаврских стихирарях. – *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. № 2 (64) июнь 2016, с. 98–102; СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ, Т. Трансформација службе святой Петки у српским рукописима од XIII до XVII века. – В: *Љубостињска приношења. Годишњак Јефимијиних дана*. Број 3. Трстеник/ Љубостиња, 2017, с. 145–157; ТЕМЧИН, С. Ю. „Древнерусские“ песнопения прп. Параскеве Эпиватской (14 октября) как переработка переводной Службы прп. Феофану Начертанному (11 октября). – В: *Петербургский исторический журнал: исследования по российской и всеобщей истории*. Санкт-Петербургский институт истории Российской академии наук, № 4 (28) 2020, с. 95–104; ТЕМЧИН, С. Ю. О греческом происхождении „тырновской“ редакции Службы прп. Параскеве Эпиватской. – *Slověne*, 2021, 10/1, с. 57–71; СТАНКОВА, Р. „Видинская“ служба святой Петке-Параскеве Эпиватской и ее русская редакция. – *Scripta&e-Scripta*, 22, 2022, с. 341–353; СТАНКОВА, Р. Службата за св. Петка Търновска (Параскева Епиватска) с неизвестен канон за четвърти глас в ръкописи от XVI–XVII в. в Народната библиотека във Варшава. – *Старобългарска литература*, 65-66, 2022, с. 213–243.

² Вж. МИНЕВА, Е. *Пет химнографски творби...*, с. 29. Когато публикува текста на разглежданата служба с канон за осми глас, Евелина Минева (пак там, с. 44–45) отбелязва различията между издадения от нея текст в ръкописа от XV в. и текста от руския печатен миней и посочва неизвестни (т. е. неиздадени досега) химнографски компоненти от тази композиция.

³ КОЖУХАРОВ, Ст. *Проблеми на старобългарската поезия*, с. 181.

ския празничен миней № 25 от XIV в.⁴ и в български миней Vat. Slav. 26 (в частта от началото на XV в.⁵). Така че, няма съмнение, че този вариант на службата е написан в България и аз предполагам, че е написан във Видинското царство в резултат от пренасянето на мощите на светицата там, и че всяко пренасяне на мощите провокира написване на нова (редакция) служба за светицата⁶.

Канонът в тази служба⁷ (с инципит на първи тропар от първа песен: Ликующи мѣти на ѿбе(с)хъ...) е запазен в най-ранен сръбски препис в миней за месеците септември/декември от края на XIV в. Църколез 6. В тази редакция химнографските компоненти от ранната служба в Драгановия миней (вечерните стихирни и славата, отпустителният тропар, седалният, кондакът и икосът, както и хвалитните стихирни) се съчетават с новия канон, нови стихирни за малка вечерня (за осми глас) и съответните им стиховни (за втори глас), нови литийни стихирни и стиховни стихирни към тях (за първи глас), нов полиелеен седален и др.

Освен посочените два преписа от XIV в. (сръбския Църколез 6 и българския Синай 25) на мен са ми известни още 15 преписа на видинската служба за света Петка Търновска (Параскева Епиватска)⁸: шест преписа от XV в. – в два български (Vat. Slav. 26⁹ и ЦИАИ

⁴ Вж. ЙОВЧЕВА, М. Търновските светци в българската и сръбската староизводна литургична книжнина от XIII–XIV век. – *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*. Център за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“, Т. 100 (19), 2019, с. 255–256.

⁵ Вж. ДЖУРОВА, А., Кр. СТАНЧЕВ, М. ЯПУНДЖИЧ, *Опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека*. София: Свят, 1985, с. 97–104 и МИНЕВА, Е. *Службите за света Петка в гръцките кодекси...*

⁶ Единственият гръцки препис на тази редакция на службата (Cod. Dujčev gr. 15, вж. GETOV, D. *A Catalogue of Greek Liturgical Manuscripts in the „Ivan Dujčev Centre for Slavo-Byzantine Studies“* (Orientalia Christiana Analecta, 279), Roma 2007, р. 63 и МИНЕВА, Е. *Службите за света Петка в гръцките кодекси...*), датиран от средата на XVI в., не е доказателство за това, че службата по произход е гръцка и преведена на български, напротив, той свидетелства за това, че канонът е преведен на гръцки през XVI в., или по точно след 1521 г., когато мощите на светицата са пренесени в Константинопол. Още повече, че в канона за пръв път в химнографията се говори за пренасяне на мощите, а през XIV в. във Византия не е имало основание да се описва този акт.

⁷ Издадена от СТАНКОВА, Р. *Видинска служба...*, с. 114–122, по два сръбски преписа и от МИНЕВА, Е. *Пет химнографски творби...*, с. 40–56, частично запазена, в западнобългарски препис в ръкопис в НБКМ 665.

⁸ Критерий за тази статистика е присъствието канонът за осми глас с инципит на първи тропар от първа песен: Ликующи мѣти на ѿбе(с)хъ...

⁹ Вж. МИНЕВА, Е. *Службите за света Петка в гръцките кодекси...*, с. 299–300.

186¹⁰), в три сръбски празнични минея (НБКМ 163¹¹, НБКМ 539¹² и НБС 221¹³) и в един сборник със смесено съдържание НБКМ 665¹⁴ – западнобългарски ръкопис с ресавски правопис; шест преписа от XVI в. – в псалтир от VAR 103¹⁵, частичен препис в празничен миней НБКМ 147¹⁶, в четири служебни минея (НБКМ 903¹⁷, МСПЦ 87 и Гра-

¹⁰ Вж. КОЖУХАРОВ, Ст. *Търновската книжовна школа...*, с. 296–298.

¹¹ В ръкописа от НБКМ 163 листовете (31–37), където е службата за преподобната Петка, са с различен почерк и със сръбски правопис. Те са вмъкнати от друг ръкопис (което показва и пагинацията на тетрадите в полето долу), а веднага след службата има приписка от 1675 г., че книгата е била подвързана във Видин. В този препис хвалитните стихире за първи глас във видинската служба са нови (в сравнение с предходната старобългарска традиция, но са известни от сръбската редакция на службата).

¹² В ръкописа от НБКМ 539 службата за св. Петка е добавена към края на кодекса, освен това при подвързването листовете са разместени и обрънати, така че текстът започва от л. 141а и завършва на л. 138а. Евелина Минева (МИНЕВА, Е. *Пет химнографски творби...*, с. 16, 57–63), подобно на Стефан Кожухаров (КОЖУХАРОВ, Ст. *Неизвестно произведение...*; КОЖУХАРОВ, Ст. *Проблеми на старобългарската поезия*, с. 122), смята, че текстът на службата прекъсва до трета песен, а тя всъщност продължава, но на по-предните листове.

¹³ Сръбският празничен миней НБС 221 съдържа видинската служба за св. Петка Търновска на листове 206б–210.

¹⁴ В ръкописа в НБКМ 665 службата за св. Петка се намира на листове 174б–188. Според Беньо Цонев (ЦОНЕВ, Б. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. II. София: Държавна печатница, 1923, с. 176–178) ръкописът представя западнобългарска безюсова редакция, с ресавски правопис.

¹⁵ Ръкописът от Библиотеката на Румънската академия № 103 е псалтир от 1579 г., на листове 138б–141а съдържа Параклис за св. Петка с канона за осми глас – вж. КОЖУХАРОВ, Ст. *Търновската книжовна школа...*, с. 296.

¹⁶ Преписът на службата в ръкописа от НБКМ 147 представя сръбска редакция на видинската служба с канона за осми глас. На малка вечерня са изписани стихире за мъчениците Назарий, Гервасий, Протасий и Келсий (които се честват на същата дата – 14 октомври) и новите стиховни стихире за втори глас за преподобната, на велика вечерня са предвидени старите стихире за шести глас от службата в Драгановия миней, литийните стихире са старите хвалитни стихире за шести глас от ранната служба, на стихолог са изписани старите седални за първи глас и един за мъчениците, на утринна са поместени два канона кръстосани – един за мъчениците и един за преподобната (от видинската служба, след трета песен на канона се открива нов седален за пети глас, с начало: *Пръпо(д)вною и въсечистою възхвали(м)...*). Преписът на службата завършва до петата песен на канона.

¹⁷ Ръкописът от НБКМ 903 е датиран от средата на XV в. и съдържа 243 листа, но първите 33 листа са от друг ръкопис от края на XVI в., датирани според водните знаци, а от л. 22а до л. 24б е службата за преподобна Петка Епиватска.

чаница 8¹⁸, НБКМ 918 – последният, датиран на границата на XVI и XVII в.).

Всички преписи от XVI в.¹⁹ представят сръбска редакция на видинската служба и са с ресавски правопис²⁰. Поради общността на книжовните процеси при сърби и българи през този период става невъзможно преписите да се локализируют като сръбски или български. Към тях мога да добавя още три преписа от XVII в. с по-късния вариант на видинската служба, редактирана в сръбска среда (два български – ЦИАИ 485²¹, НБКМ 1153²² и един сръбски – ПБС 227).

От гледна точка на текстологичния анализ, състава и структурата на текста видинската службата за преподобната св. Петка Търновска с канон за осми глас показва едно устойчиво първоначално ядро, около което са се допълвали нови химнографски компоненти в посока към йерусалимска по тип композиция.

¹⁸ В минея за октомври в МСПЦ 87 службата е само с канона за осми глас от видинската служба, а в минея от манастира Грачаница № 8 службата е с два канона за шести и за осми глас.

¹⁹ В още два ръкописа от XVI в. са изписани химнографски компоненти от видинската служба, но липсва канонът за осми глас. Това са български празничен миней от НБКМ 547 от XVI в. (според ЦОНЕВ, Б. *Опис...*, Т. II, с. 65-66) или от началото на XVII в. (РАДОСЛАВОВА, Д. *Българската книжнина от XVII век: центрове, книжовници, репертоар*. (= *Studia Medievalia Slavica et Byzantina*, 6.), София: ИЦ „Боян Пенев“, 2020, с. 191), където е изписан само канонът за шести глас от ранната служба, а за вечерня са поместени новите стиховни стихирни за втори глас от сръбската редакция на видинската служба; и октомврийски миней в НБКМ 907 от XVI в., където канонът за шести глас също е в рамките на стихирни от сръбската редакция на видинската служба (вечерните стихирни за осми глас, стиховните стихирни за осми глас, хвалитните стихирни за втори и за четвърти глас).

²⁰ За ресавския правопис, вж. НЕДЕЛКОВИЌ, О. *Правопис ресавске школе и Константин Филозоф*. – В: *Српска књижевност у књижевној критици. Стара књижевност*. Књ. 1. Прир. ТРИФУНОВИЌ, Ђ., Београд: Нолит, 1965, с. 467-475; ТОТОМАНОВА, А.-М. *Редакции на старобългарския език*. – В: *Изследвания по Кирило-Методиевистика*, София, 1985, с. 192-203; ХРИСТОВА, Б. *За ресавските български ръкописи от XV-XVIII век*. – *Palaeobulgarica*, XV/4, 1991, с. 50-56.

²¹ В минея за октомври от 1602 г. в ЦИАИ 485 канонът за осми глас от видинската служба е поместен в рамките на стихирни от сръбската редакция на службата за св. Петка Търновска (вж. РАДОСЛАВОВА, Д. *Българската книжнина от XVII век...*, с. 190).

²² В ръкописа НБКМ 1153 службата за св. Петка Търновска е поместена на листове 33а-47б (вж. още РАДОСЛАВОВА, Д. *Българската книжнина от XVII век...*, с. 192).

Известно е, че непроменливи остават тропарът и кондакът, написани специално за честването на светеца. В конкретния случай това са отпустителният тропар (*Ѡ тѣѣѣ мѣти извѣстнѣ сп(с)е се...*), двата седални за първи глас от ранната служба (*Непорочнаа агница..., Тъцаніемъ си званіе сътвори...*²³) и светилният (*Оставльши мира и родителе свое...*).

Още в преписа от XV в. в НБКМ 163 се откроява група литийни стихирни за първи глас и стиховни стихирни за първи глас във вечерния дял (поместени след паримии от Премъдрост Соломонова), а на границата между вечерния и утринния дял има стихолог с три полиелейни седални вместо отпустителен тропар, хвалитните стихирни за първи глас от видинската служба са поместваните и в сръбската редакция на службата²⁴. В още един сръбски препис от XV в. в НБС 221 във вечерния дял бяха открити нови стиховни стихирни за пети глас (с анафора *Ра(д)уи се*)²⁵. Втори препис на тези стихирни посочи Е. Минева в препис на службата от XVI в. в миней от Пловдивската народна библиотека № 40²⁶. Трети препис успях да идентифицирам в сръбския служебен миней (за месеците септември/януари) от XVI–XVII в. в НБКМ 918.

В преписите от XVI в. се забелязва нова сръбска редакция на видинската служба. Появяват се нови тропари – нов полиелеен седален за пети глас в Грачаница 8 (с начало: *Кръвь твоа ч(с)таа іа(к)о алавастаръ мѣро принесеши Х(с)тоу...*), нов седален за пети глас след третата песен на канона – в преписа в ръкописа в НБКМ 147 (с начало: *Прѣпо(д)бною и възсечистою възхваля(м)...*), нов втори отпустителен тропар се помества в два сръбски преписа на видинската редакция на службата от XVI–XVII в. (в НБКМ 918 за осми глас: *Измада възвори се женихъ си Петко прпо(д)бнаа...* и в НБКМ 907 за четвърти глас: *Агница твоа Ісе...*). В тази редакция на службата се регистрират и нови стиховни стихирни за шести глас във вечерния дял²⁷ (с инципити: *Ѡ дѣсноу сп(с)а прѣ(д)ста дѣаа прѣпо(д)бнаа Петка..., Никто же притѣкае к тѣѣѣ...*) и две слави за втори глас (*Ѡчѣство и съродство...*

²³ С разночетения: *Съ тацаніемъ си званіе сътвори именованно...* (седален на втори стихолог в Грачаница 8), *Съ тъцаніемъ си званіе сътвори...* (втори седален след третата песен на канона в МСПЦ 87), *Тъцаніемъ си званіе сътвори о памѣти прѣпо(до)бные Петкы...* (полиелеен седален за четвърти глас на стихолог в НБКМ 905).

²⁴ Изд. от СТАНКОВА, Р. *Култ и химнография. Служби за местни южнославянски и балкански светци в ръкописи от XIII–XV в.* София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012, с. 236–248.

²⁵ СТАНКОВА, Р. *Видинска служба...*, с. 107–108.

²⁶ МИНЕВА, Е. *Службата за св. Петка Търновска...*, с. 45–47.

²⁷ Тези стихирни са различни от издадените от Минева (МИНЕВА, Е. *Пет химнографски творби...*, с. 49–50) вечерни стиховни самогласни стихирни, за които тя отбелязва, че са неизвестни от други преписи (пак там, с. 44).

и Прѣп(д)овнаа мѣти Петко...) след хвалитните стихири в утринния дял (в преписа от НБКМ 903).

В ръкописите от XVI в., които отразяват сръбска редакция на видинската служба, нови стихири за осми глас се появяват на малка вечерня (с начала: Что те наречемъ славноа...; Параскеви прѣхвал'наа...; Нова Декла намъ яви се... – в ръкописите от Грачаница 8, МСПЦ 87 и НБКМ 907) и към тях се добавят нови стиховни стихири за втори глас (Тавы се ѿ мѣтерныхъ пелень прп(д)внаа...; Носе на рукѣ своєю Параскеви...; Лзсти лѣкавы(х) вѣсовъ обличивъ... – в преписи от XVI в. – Грачаница 8, МСПЦ 87, НБКМ 907, НБКМ 147 и в препис от XVII в. – ПБС 227). За велика вечерня са помествани стихирите за шести глас от ранната служба в Драгановия миней (Живоуци..., Алгль..., Дрекле оубо...) и славата за пети глас от ранната служба (Прїидѣте празнолюбазны(х)...).

В някои преписи²⁸ се появяват литийни стихири – две за четвърти глас (Красотоу телѣсноу..., Вѣз(д)ръжаніемъ тело свое Параскеви...), известни и от Търновската редакция на службата, и три нови стихири за втори глас (Сльзь стаклѣницоу проливающїи всег(д)а...; Еже паче оума влгы(х) примь желаніе...; Еже ѿ вѣка таинство ѿкрывает се...). Към тях са добавени и нови стиховни стихири на литийните за осми глас (Ѡ прѣславное чю(до). моужь вывшїи жена врага попраа я(си)...; Нова Декла на(м) яви се. яко друугаго Павла вбръте учителя...;²⁹ Ликы вѣз(д)выгнит(е) дѣволюбыца. пѣнію во наста врѣмѣ...), а на утринна – стихолог с три седални, двата известни от ранната служба в Драгановия миней за първи глас (Непорочнаа агница и ч(с)тнаа г(с)ы...; Сз тацаніемъ си званіе сътворї именованно...) и новият полиелеен седален за пети глас (Крвь твоа ч(с)таа я(к)о алавастарь...). В преписа на тази редакция на видинската служба в минея от манастира Грачаница 8, хвалитните стихири са пет – три за втори глас (Поченію поуть...; Прїидите праз(д)нолюбци...; Лыкъ вѣз(д)вигнете дѣволюбыца..., както в НБКМ 907; в МСПЦ 87 са поместени само тези три) и две за осми глас (Грѣ(д)те вси бѣгомудръны...; Те прѣ(д)стателницоу имама грѣшныи... – първата е слава на хвалитните в ранната служба, втората е нова).

През XVI–XVII в. видинската служба за св. Петка търпи последващи редакции във Влахо-Молдовското княжество, в Полското кралство и в Русия³⁰.

²⁸ В преписите в Грачаница 8 и МСПЦ 87 от XVI в. и в ПБС 227 от XVII в.

²⁹ Тази стихира дублира вечерната стихира за осми глас.

³⁰ Вж. СТАНКОВА, Р. „Видинская“ служба...; СТАНКОВА, Р. Службата за св. Петка Търновска (Параскева Епиватска) с неизвестен канон за четвърти глас...

Сръбската редакция на Службата за св. Петка е от типа на полиелейната празнична химнографска композиция, свързана с прославата на особено почитан светец или празник. Съдържа нови вечерни и стиховни стихирни, оригинални сръбски литийни и хвалитни стихирни, и нов канон за първи глас (с инципит на първия тропар от първа песен: *Спѣти се, спѣноу...*), кръстосан с ранния канон за шести глас от службата в Драгановия миней. Представена е в най-ранни сръбски преписи от XV в. (в сборник със смесено съдържание Хил 461³¹ от началото на XV в., в празнични миней от XV в. – Хил 150³² и Дечани 148³³; и от XV–XVI в. – НБКМ 140³⁴ и НБКМ 523; и в служебни миней – за месеците септември/октомври в НБКМ 130 и за октомври в НБКМ 906 и др.³⁵). От края на XVI – и началото на XVII в. е датиран преписът в миней за октомври в НБКМ 138. Ръкописите, съдържащи сръбската редакция на службата от XVII в., с които аз съм работила, са четири – в сръбски служебни миней – Печ 50, САНУ 9 и 358, МСПЦ 147. За сега на мен са ми известни 12 преписа на сръбската редакция на службата за св. Петка за периода от XV до XVII в. Към тях би трябвало да се добави и службата, поместена в печатния празничен миней на Божидар Вукович, издаден във Венеция през 1538 г., която в голяма степен отразява сръбската редакция на службата за св. Петка за периода XV–XVI в.

³¹ В ръкописа от манастира Хилендар № 461, освен служба за св. Петка Търновска (на листове 1–18), са поместени житие на св. Иван Рилски от патриарх Евтимий и служба за св. царица Теофана – вж. ТОМОВА, Е. Към историята на агиографския цикъл за Иван Рилски (текстологически наблюдения по преписите в Хилендарската ръкописна сбирка). – *Литературна история*, 12, 1984, с. 32–44; срв. МИНЕВА, Е. *Пет химнографски творби...*, с. 82–106, СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ, Т. *Утицај преноса моштију...*, с. 350.

³² В преписа в ръкописа от манастира Хилендар № 150 е изписан само канонът за шести глас от ранната служба в Драгановия миней, но стихирите са от сръбската служба.

³³ В ръкописа от манастира Дечани № 148 са запазени двата кръстосани канона за шести и за първи глас, но след пета песен нататък (кондакът и икосът, и проложното житие са известните от ранната служба), хвалитните за първи глас са четири (оригиналната сръбска стихира и другите три от видинската служба, подобно на преписа в НБКМ 163), добавени са нови стихирни за първи глас на маслосвет и нова слава за четвърти глас.

³⁴ В преписа на службата за св. Петка в ръкописа от НБКМ 140 липсва канонът за първи глас до осма песен (между листове 25 и 26, изглежда са откъснати листове), липсват и стиховните стихирни на утринна, запазена е само една за четвърти глас с начало: *ІАже дг҃л(с)кы(м) лико(м)...*

³⁵ В сръбския служебен миней в НБКМ 916 от XVI в. е изписан само канонът за шести глас от ранната служба в Драгановия миней, но в рамките на стихирите от сръбската редакция на службата (литийните, хвалитните, стиховните и стихолог).

Сръбската редакция на службата не е еднородна по състав и структура и има множество варианти – голяма е вариативността и мобилността на химнографските компоненти. Тя е с разширен вечерен дял (с групи вечерни и литийни стихирни, и две групи стиховни стихирни), с полиелейни седални след отпустителния тропар, степенни антифони и прокимен; с по три кръстосани канона на утринна (единия за Богородица за осми глас (маркиран) и два за светицата – канонът за първи глас, кръстосан с ранния канон от Драгановия миней за шести глас (кондакът и икосът са известните от ранната служба), след хвалитните стихирни (четири за първи глас – оригиналната сръбска стихира, с инципит: Дн(с)ь крахѣт се гра(д) сръпскы моци твоє прп(д)внѣд... и другите три от видинската редакция на службата) е отбелязано велико славословие. Няма указания за агрипния и всенощно бдение, но затова пък в рамките на канона е увеличен броят на химнографските компоненти – два седални за св. Петка (след третата песен в преписите от НБКМ 523 и 130), по два кондака и икоса (след трета и след шеста песен в преписа НБКМ 130³⁶).

В голяма част от преписите на сръбската редакция на службата за света Петка за малка вечерня са поместени стихирите, известни като хвалитни (за втори глас) от ранната служба в Драгановия миней (Поценію поуть..., Недѣж(д)ею хѣвою..., Въсплѣщяюте Ѹбо ново прѣз(д)нолюбци...)³⁷, а на велика вечерня често се изписват вечерните стихирите за шести глас от ранната служба в Драгановия миней. На малка вечерня се добавят нови стиховни стихирни за втори глас (с начала: Сїѣеть мыслѣными свѣтозарѣніи..., с(х). Ч(с)тнаѣ прѣ(д) гѣмь. Ѱ съгласїѣ прѣ(с) възпѣвае(м) ч(с)тнаѣ..., с(х). Ч(с)то въз(д)ам въз(с)..., Твоѣѣ рака ѣко скрочице ч(с)тноѣ... – в преписите от XV–XVI в. в НБКМ 140 и 906, от XVI в. – в НБКМ 150, от XVI–XVII в. – в НБКМ 138, и от XVII в. – в Печ 50, САНУ 9 и 358). На велика вечерня се добавя и група стихирни за първи глас (с начала: Сїѣеть паметь твоѣѣ..., Паметь твоѣѣ дн(с)ь на възсїѣд...,³⁸ Стрѣден моцѣи твои(х) рака...³⁹), и слава за шести глас (с начало: Весело

³⁶ Нов кондак за осми глас (с инципит: Бдѣнїми крѣпкыми и мѣлитвами...) и икос: (Къ твоєму храму притекающе...), с анафори ра(д)уи се) се открива в преписите в НБКМ 130 от XV–XVI в. и в Печ 50 от XVII в.

³⁷ В преписите в НБКМ 140 и 906 от XV–XVI в., в НБКМ 150 от XVI в., в НБКМ 138 от XVI–XVII в., в Печ 50, САНУ 9 и 358, МСПЦ 147 от XVII в.

³⁸ В преписите в НБКМ 138 и МСПЦ 147 са поместени само първите две стихирни.

³⁹ Трите стихирни са изписани в повечето преписи на сръбската редакция на службата за св. Петка – в Хил 461 от началото на XV в., в НБКМ 906 от XV–XVI в., в НБКМ 138 от XVI–XVII в., в Печ 50, САНУ 9 и 358, МСПЦ 147 от XVII в. В преписа в НБКМ 150 от XVI в. са изписани само първата и третата стихирни.

дн(с)ь цркви бѣѡд одѣвает се...). Литийните стихирѣ в сръбската редакция на службата са една за първи глас (с начало: Пришьствѣемъ стѣи(х) мощи твои(х) сръпска земля wobогати се...), две за втори глас (Ѡко бѣж(с)твное ск(р)овище скръвное въ земли..., Ѡко свѣтильникъ прѣсвѣтлии...), две за четвърти глас (Испльнѣвши се рьвенѣемъ..., Въ рацѣ идеже лежи(т) прѣч(с)тное тѣло твоє...) и славата за пети глас (с начало: Въстроубы(м) трѣбоу пѣ(с)нѣи...) ⁴⁰. Тази слава е известна като слава на хвалитните стихирѣ в Търновската редакция на службата. Тя се приемаше като възникнала в сръбска среда, защото в края на текста ѣ светицата е определена като: сръпскои земли помощница ⁴¹, но на това място в рилските преписи на Търновската служба е изписано: и сѣи градъ свои [стадо свое] мѣтѣвами си ⁴². След литийните стихирѣ са добавени стиховни стихирѣ за четвърти глас (с начала: Ѡко же аггльскимъ ликом(м) съвъкоупльши се..., с(х). Ч(с)тна прѣ(д)гѣмь. Ѡже аггльское въз(д)елев'шии житѣ..., с(х). Дивнь бѣ въ стѣи(х) своихъ. Ѡже добротами добродѣтелии оукрашена...) ⁴³.

На утринна в повечето преписи на сръбската редакция на службата за преподобната Петка ⁴⁴ се изписва стихолог с три седални – седален за първи (осми) глас: Иже въ искоушен'ны(х) и скръвѣ(х) соущи..., втори седален за четвърти глас: Ходиши по стѣзѣ оущѣи... и полиелеен седален за осми глас: Ѡко маслина фальмьскы въ дому бѣѡи насаж(д)ена...

Направената тук систематизация и съпоставката на преписите на двата варианта на службата за света Петка Търновска (Параскева Епиватска) в българската и сръбската книжнина се основава на поместените в рамките им канони. Може да се обобщи, че редакциите ясно се разграничават една от друга и има само един единствен случай (изключение) на кръстосване на три канона от различни служби – в преписа в български служебен миней за октомври от XVII в. в ЦИАИ 107, където на първо място е изписан канонът за осми глас от видинската служба, втори е канонът за шести от службата в Драгановия миней и трети канонът за първи глас от сръбската редакция на службата ⁴⁵.

⁴⁰ В преписите в НБКМ 130, 140, 906 и 523 от XV–XVI в.; в НБКМ 150 от XVI в.; в НБКМ 138, датиран на границата на XVI–XVII в.; в Печ 50, САНУ 9 и 358, МСПЦ 147 от XVII в.

⁴¹ СУБОТИН-ГОЛУБОВИЧ, Т. *Трансформация службе светој Петки...*, с. 152.

⁴² КОЖУХАРОВ, Ст. *Проблеми на старобългарската поезия...*, с. 136.

⁴³ В преписи в НБКМ 130 и 140 (само първата стихира); в НБКМ 906 и 523 от XV–XVI в.; в НБКМ 150 от XVI в.; в НБКМ 138 от XVI–XVII в.; в Печ 50, САНУ 9 и 358, МСПЦ 147 от XVII в. (трите стихира).

⁴⁴ В преписите в Хил 461 от началото на XV в., в НБКМ 130, 140, 906 и 523 от XV–XVI в., в НБКМ 150 от XVI в., в НБКМ 138 от XVI–XVII в., в Печ 50, САНУ 9 и 358 от XVII в.

⁴⁵ РАДОСЛАВОВА, Д. *Българската книжнина от XVII век...*, с. 192–193.

В преписите на видинската служба от XV в. най-често е поместен само канонът за осми глас за преподобната (в НБКМ 539, НБКМ 903, НБС 221), в преписа в НБКМ 163 каноните са два (канонът за осми глас за преподобната е кръстосан с канона за четвърти глас за мъчениците, чествани на същата дата). В преписа от XVI в. от манастира Грачаница № 8 са изписани два канона за светицата – за шести и осми глас, в преписа от XVI–XVII в. в НБКМ 918 – само канонът за осми глас, а в преписа от XVII в. в ПБС 227 – отново два кръстосани канона за осми глас за светицата и за четвърти глас за мъчениците.

В преписите на сръбската служба най-често канонът за шести глас е кръстосан с новия канон за първи глас (включително и в печатния празничен миней на Божидар Вукович). Тези наблюдения говорят за това, че става дума за две самостоятелни редакции, или, както аз предполагам, отделни служби. В преписите не са поместени кръстосани каноните за осми и първи глас (освен в посоченото по-горе изключение).

Тъй като преписи на сръбската редакция на службата за св. Петка Търновска липсват в ръкописите, запазени в книгохранилищата в Румъния, Полша и Русия, би могло да се предположи, че когато Григорий Цамблак е отишъл в Молдова (1402 г.) и по-късно във Вилнюс (1406 г.)⁴⁶, и установил култа на светицата по тези земи, той е въвел в богослужението видинската служба, защото вероятно сръбската служба все още не е била съставена. Много по-вероятно е Григорий Цамблак

⁴⁶ Биографичните данни за Григорий Цамблак са съвсем оскъдни, затова доста моменти от биографията му са дискуссионни – например периодът, когато е работил в Сърбия като игумен на Дечанския манастир (преди или след мисията в Молдова), кога е бил в Константинопол и други негови пътувания. Той е изпратен в Сърбия с дипломатическа задача от цариградския патриарх и е станал игумен на манастира Дечани. Това вероятно е станало между 1397 и 1398 г., след поражението на Вук Бранкович край Никопол и преди 1402 г. (ПЕТРОВИЋ, Д. Лик Стефана Дечанског у Житију и служби од Григорија Цамблака. – В: *Търновска книжовна школа*, Т. 3. (Григорий Цамбак. Живот и творчество). София: Българска академия на науките, 1984, с. 66–73; THOMSON, Fr. J. *Gregory Tsamblak: The Man and the Myths*. Gent, 1998. (Slavica Candensia, 25/2), p. 37–51; ДОНЧЕВА-ПАНАЙОТОВА, Н. *Григорий Цамблак и българските литературни традиции в Източна Европа XV–XVII в.* Велико Търново: Веста, 2004, с. 132–134). Известно е, че през 1401 г. екуменистичната патриаршия решава да изпрати Григорий Цамблак в Молдова и той отива там през 1402 г. Изпратен е на дипломатическа мисия в Сучава и впоследствие остава там на служба презвитер на молдовлахийската църква (в столичния съборен храм). Там той създава редица похвални и поучителни слова, *Пространно житие и Служба за мъченика Йоан Нови Сучавски*. През 1406 г. митрополит Киприан го вика в Москва, но на път за там Григорий Цамблак научава за смъртта му и известно време остава във Великото Литовско княжество, в град Вилнюс (THOMSON, Fr. J. *Gregory Tsamblak...*, p. 52–54).

да е автор на видинската служба за св. Петка Търновска, отколкото на сръбската.

Още от края на XIX в. са изказани предположения, че Григорий Цамблак е автор на сръбската служба за св. Петка (Параскева Епиватска), поместена в минея на Божидар Вукович⁴⁷. През втората половина на XX в. учените са прецизирали тази хипотеза – според Дж. Сп. Радойчич⁴⁸, Григорий Цамблак само е преработил това произведение, а Ст. Кожухаров⁴⁹ предполага, че Цамблак е автор на Втория параклис за светицата (т.е. на видинската служба). Дж. Трифунович⁵⁰ отделя внимание на стихирите, в които се споменава „сръбската земя” – литийна стихира за първи глас: Пришьствѣемъ сты(х) моцеи твои(х) сръпска земля вбогати се..., славата за пети глас: Въстроубимъ троубою пѣ(с)неи... (за която стана дума по-напред), славата за осми глас: Богатство обрете неиждивоущее српска земля нина..., и стихирата за първи глас: Дн(с)ь красѣет се гра(д) сръв(с)ьки моци твои(х) прпо(д)внал..., като предполага, че Григорий Цамблак е написал тези стихирите и слави докато е бил в Сърбия и когато е създавал и Словото (разказа) за пренасяне на мощите на света Петка от Търново във Видин и в Сърбия. Сръбският учен казва още, че бъдещи текстологически, културно-исторически и филологически изследвания ще покажат дали Григорий Цамблак е автор на службата за пренасяне на мощите на света Петка (както той нарича сръбската служба)⁵¹.

Направеното тук изследване показва, че видинската служба е по-ранна от сръбската и за това свидетелстват не само най-ранните преписи на двете служби за св. Петка (на видинската са от XIV в., а на сръбската – от XV в.), но и някои интерференции между текстовете на двете редакции. Освен това разпространението на текстовете през XVI–XVII в. в Румъния, Полша и Русия е показателно за това, че при налагането на култа към света Петка Търновска в северо-източните славянски земи с православно християнско население, Григорий Цамблак е въвел в богослужението видинската служба, като най-актуална за времето си. Дали той е автор на тази служба предстои да се установи.

⁴⁷ РУВАРАЦ, И. О раду Милоша С. Милојевића у Гласнику. – *Летонис Матице Српске*, 115, Нови Сад 1873, с. 172–178; NOVAKOVIĆ, S. Život sv. Petke od patrijarha Bugarskog Eftimija. – *Starine JAZU*, 9, Zagreb, 1977, s. 50.

⁴⁸ РАДОЈЧИЋ, Ђ. Сп. *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у турско доба*. Нови сад: Матица Српска, 1967, с. 189–214.

⁴⁹ КОЖУХАРОВ, Ст. *Неизвестно произведение...*, с. 294.

⁵⁰ ТРИФУНОВИЋ, Ђ. Цамблакове стихире преносу моштију свете Петке. – В: *Зборник Владимира Мошина*. Београд, Прир. БОГДАНОВИЋ, Д., ЈОВАНОВИЋ-СТИПЧЕВИЋ, Б., ТРИФУНОВИЋ, Ђ. Београд: [б. и.], 1977, с. 199–204.

⁵¹ ТРИФУНОВИЋ, Ђ. *Цамблакове стихире...*, с. 202.

ИЗБОРИ

Национална библиотека „Свети Кирил и Методий“ (НБКМ)

НБКМ 130 – сръбски празничен миней за септември/октомври и март/април от XV–XVI в. (ЦОНЕВ, Б. *Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София*. Т. I. София: Държавна печатница, 1910, с. 94).

НБКМ 138 – български миней за октомври от XVI–XVII в. (ЦОНЕВ, Б. *Опис...*, Т. I, с. 99).

НБКМ 140 – сръбски празничен миней за първото полугодие от XV–XVI в. (ЦОНЕВ, Б. *Опис...*, Т. I, с. 100)

НБКМ 147 – сръбско-български празничен миней от XVI в., с ресавски правопис (ЦОНЕВ, Б. *Опис...*, Т. I, с. 104).

НБКМ 163 – сръбски празничен миней за септември/януари от XV в. (ЦОНЕВ, Б. *Опис...*, Т. I, с. 111).

НБКМ 523 – празничен миней от XIV–XVI в., българско-сръбски конволют (ЦОНЕВ, Б. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. II. София: Държавна печатница, 1923, с. 53).

НБКМ 539 – сръбско-български празничен миней с проложни четива от XV в.; конволют, писан от две ръце – първата ръка пише по 27 реда едноеров кратовски правопис; втората ръка по 26 реда – ресавски правопис (ЦОНЕВ, Б. *Опис...*, Т. II, с. 61–62).

НБКМ 547 – български празничен миней от XVI в. (ЦОНЕВ, Б. *Опис...*, Т. II, с. 65–66).

НБКМ 665 – сборник със смесено съдържание от третата четвърт на XV в. (ЦОНЕВ, Б. *Опис...*, Т. II, с. 176–178; ХРИСТОВА, Б., Д. КАРАДЖОВА, А. ИКОНОМОВА. *Български ръкописи от XI до XVIII век запазени в България. Своден каталог*. Т. 1. София: Издателство на Народната библиотека „Св. Кирил и Методий“, 1982, с. 84, № 199).

НБКМ 903 – сръбски празничен миней от средата на XV в. (СТОЯНОВ, М., Хр. КОДОВ. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. III, София: Държавно издателство Наука и изкуство, 1964, с. 70–71).

НБКМ 906 – сръбски служебен миней за октомври от XV–XVI в. (СТОЯНОВ, М., Хр. КОДОВ. *Опис...*, Т. III, с. 73–74).

НБКМ 907 – миней за месец октомври от XVI в. (СТОЯНОВ, М., Хр. КОДОВ. *Опис...*, Т. III, с. 74–75).

НБКМ 916 – сръбски служебен миней за октомври XVI в. (СТОЯНОВ, М., Хр. КОДОВ. *Опис...*, Т. III, с. 80–81).

НБКМ 918 – сръбски служебен миней за месеците септември/януари от XVI–XVII в. (СТОЯНОВ, М., Хр. КОДОВ. *Опис...*, Т. III, с. 82–83).

НБКМ 1153 – празничен миней от началото на XVII в., със западнобългарска правописна редакция, неиздържан ресавски правопис (вж. СТОЯНОВ, М., Хр. КОДОВ. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. IV, София: Наука и изкуство, 1971, с. 16–17).

Народна библиотека на Сърбия (НБС)

НБС 221 – сръбски празничен миней от втората четвърт на XV в. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*.

Београд: Српска академија наука и уметности (*Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*, I Одељење, књига XXXI), 1982, с. 67, № 853).

Музеј на србската православна църква (МСПЦ)

МСПЦ 87 – србски миней за октомври от XVI в. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар...*, с. 61, № 762).

МСПЦ 147 – србски миней за октомври от 1625/35 г. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар...*, с. 62, № 779).

Патриаршеска библиотека на Сърбия (ПБС)

ПБС 227 – србски миней за октомври от 1623 г. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар...*, с. 62, № 777).

Печка патриаршия (Печ)

Печ 50 – србски служебен миней за октомври от 1604 г. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар...*, с. 62, № 773).

Манастир Грачаница

Грачаница 8 – србски служебен миней за месец октомври от XVI в. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар...*, с. 62, № 772).

Манастир Дечани

Дечани 148 – србски празничен миней с пролози от втората четвѣрт на XV в. – вж. БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар...*, с. 66, № 846 и ГРОЗДАНОВИЋ-ПАЈИЋ, М., Р. СТАНКОВИЋ. *Рукописне књиге манастира Високи Дечани. Водени знаци и датирање. Књига друга (Опис јужнословенских ћирилских рукописа. Т. IV.)*. Београд: Народна библиотека Србије, 1995, с. 52–53.

Манастир Хилendar (Хил)

Хил 150 – србски празничен миней от средата на XV в. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*. Београд: Српска академија наука и уметности, Народна библиотека СР Србије, 1978, с. 94).

Хил 461 – сборник със смесено съдържание от първата четвѣрт на XV в. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Каталог...*, с. 177).

Архив на Србската академия на науките и изкуствата (САНУ)

САНУ 9 – србски миней за октомври от първата четвѣрт на XVII в. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар...*, с. 62, № 780).

САНУ 358 – србски миней за октомври от 1615 г. (БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар...*, с. 62, № 775).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

БОГДАНОВИЋ, Д. *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*. Београд: Српска академија наука и уметности (*Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*, I Одељење, књига XXXI), 1982.

БОГДАНОВИЋ, Д. *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*. Београд: Српска академија наука и уметности, Народна библиотека СР Србије, 1978.

ГРОЗДАНОВИЋ-ПАЈИЋ, М., Р. СТАНКОВИЋ. *Рукописне књиге манастира Високи Дечани. Водени знаци и датирање. Књига друга (Опис јужнословенских ћирилских рукописа. Т. IV.)*. Београд: Народна библиотека Србије, 1995.

- ГУСЕЙНОВА, З. М. Служба св. Параскеве Сербской в Лаврских стихира-
рях. – *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. № 2 (64) июнь 2016, с. 98–102.
- ДОНЧЕВА-ПАНАЙОТОВА, Н. Григорий Цамблак и българските литера-
турни традиции в Източна Европа XV–XVII в. Велико Търново: Веста, 2004.
- ДЖУРОВА, А., Кр. СТАНЧЕВ, М. ЯПУНДЖИЧ, *Опис на славянските ръко-
писи във Ватиканската библиотека*. София: Издателство „Свят“, 1985.
- ЙОВЧЕВА, М. Търновските светци в българската и сръбската староиз-
водна литургична книжнина от XIII–XIV век. – *Годишник на Софийския универ-
ситет „Св. Климент Охридски“*. Център за славяно-византийски проучвания
„Иван Дуйчев“, Т. 100 (19), 2019, с. 248–277.
- КОЖУХАРОВ, Ст. Неизвестно произведение на старобългарската пое-
зия. – *Старобългарска литература*, 1, 1971, с. 289–322.
- КОЖУХАРОВ, Ст. Търновската книжовна школа и развитието на хим-
ничната поезия в старобългарската литература. – В: *Търновска книжовна шко-
ла*. Т. 1. София: Българска академия на науките, 1974, с. 277–309.
- КОЖУХАРОВ, Ст. *Проблеми на старобългарската поезия*. София: ИЦ
„Боян Пенев“, 2004.
- МИНЕВА, Е. *Пет химнографски творби за св. Петка Търновска*. София:
Изток-Запад, 2005.
- МИНЕВА, Е. Службите за света Петка в гръцките кодекси от колекция-
та на ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“ – В: *Международна научна конференция „Кул-
турният диалог между Изтока и Запада“* (= *Годишник на СУ, ЦСВП*), Т. 98 (17),
София, 2013, с. 299–307.
- МИНЕВА, Е. Службата за св. Петка Търновска в препис от ръкопис на
Пловдивската митрополия. – *Bulgaria Medievalis*, 4–5, 2013–2014, с. 257–265.
- НЕДЕЛЪКОВИЌ, О. Правопис ресавске школе и Константин Филозоф. –
В: *Српска књижевност у књижевној критици. Стара књижевност*. Књ. 1. Прир.
ТРИФУНОВИЌ, Ђ., Београд: Нолит, 1965, с. 467–475.
- ПЕТРОВИЌ, Д. Лик Стефана Дечанског у Житију и служби од Григорија
Цамблака. – В: *Търновска книжовна школа*, Т. 3. (Григорий Цамбак. *Живот и
творчество*). София: Българска академия на науките, 1984, с. 66–73.
- РАДОЈЧИЌ, Ђ. Сп. *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем
веку и у турско доба*. Нови сад: Матица Србска, 1967.
- РАДОСЛАВОВА, Д. Службата за преподобна Петка в българските ръко-
писи от XVII в. – В: *Християнска агиология и народни вярвания*. Сборник в чест
на ст. н. с. Елена Коцева. София: Изток-Запад, 2008, с. 123–133.
- РАДОСЛАВОВА, Д. *Българската книжнина от XVII век: центрове, кни-
жовници, репертоар*. (= *Studia Medievalia Slavica et Byzantina*, 6.), София: ИЦ
„Боян Пенев“, 2020.
- РУВАРАЦ, И. О раду Милоша С. Милојевића у Гласнику. – *Летопис Ма-
тице Српске*, 115, Нови Сад, 1873, с. 172–178.
- СТАНКОВА, Р. Служби за света Петка в български и сръбски ръкописи
от XIII до XV век. – *Археографски прилози*, 28, 2006, с. 105–122.
- СТАНКОВА, Р. Видинска служба за св. Петка Търновска. – В: *Християн-
ска агиология и народни вярвания*. Сборник в чест на ст.н.с. Елена Коцева. Со-
фия: Изток-Запад, 2008, с. 105–122.

СТАНКОВА, Р. *Култ и химнография. Служби за местни южнославянски и балкански светци в ръкописи от XIII–XV в.* София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012.

СТАНКОВА, Р. „Видинская“ служба святой Петке-Параскеве Эпиватской и ее русская редакция. – *Scripta&Scripta*, 22, 2022, с. 341–353.

СТАНКОВА, Р. Службата за св. Петка Търновска (Параскева Епиватска) с неизвестен канон за четвърти глас в ръкописи от XVI–XVII в. в Народната библиотека във Варшава. – *Старобългарска литература*, 65–66, 2022, с. 213–243.

СТОЯНОВ, М., Хр. КОДОВ. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. III, София: Наука и изкуство, 1964.

СТОЯНОВ, М., Хр. КОДОВ. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. IV, София: Наука и изкуство, 1971.

СУБОТИН-ГОЛУБОВИЃ, Т. Утицај преноса моштију свете Петке у деспотовину на развој њеног култа у српској средини. – В: *България и Сърбия в контекста на византийската цивилизация*. Сборник статии от българо-србски симпозиум. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2005, с. 343–354.

СУБОТИН-ГОЛУБОВИЃ, Т. Трансформација службе светој Петки у српским рукописима од XIII до XVII века. – В: *Љубостињска приношења. Годишњак Јефимијиних дана*. Број 3. Трстеник/Љубостиња, 2017, с. 145–157.

ТЕМЧИН, С. Ю. „Древнерусские“ песнопения прп. Параскеве Эпиватской (14 октября) как переработка переводной Службы прп. Феофану Начертанному (11 октября). – В: *Петербургский исторический журнал: исследования по российской и всеобщей истории*. Санкт-Петербургский институт истории Российской академии наук, № 4 (28) 2020, с. 95–104.

ТЕМЧИН, С. Ю. О греческом происхождении „тырновской“ редакции Службы прп. Параскеве Эпиватской. – *Slověne*, 2021, 10/1, с. 57–71.

ТОМОВА, Е. Към историята на агиографския цикъл за Иван Рилски (текстологически наблюдения по преписите в Хилендарската ръкописна сбирка). – *Литературна история*, 12, 1984, с. 32–44.

ТОМОВА, Е. Параклис за св. Петка Търновска в кирилски ръкопис РАН–215 (Букурещ, Румъния). – В: *Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“: Научни трудове*. Т. 41. Кн. 1. Филология, Пловдив: Университетско издателство, 2003, с. 37–45.

ТОТОМАНОВА, А.-М. Редакции на старобългарския език. – В: *Изследвания по кирилометодиевистика*. София: Наука и изкуство, 1985, с. 192–203.

ТРИФОНОВА, Р. Србски препис на най-ранната служба за св. Петка Търновска. – В: *Търновска книжовна школа*. Т. 7. *Търновската книжовна школа и християнската култура в Източна Европа*. Велико Търново: УИ „Св. Кирил и Методий“, 2002, с. 181–198.

ТРИФУНОВИЃ, Ѓ. Цамблакове стихире преносу моштију свете Петке. – В: *Зборник Владимира Мошина*. Прир. БОГДАНОВИЃ, Д., ЈОВАНОВИЃ-СТИПЧЕВИЃ, Б., ТРИФУНОВИЃ, Ѓ. Београд [б. и.], 1977, с. 199–204.

ХРИСТОВА, Б. За ресавските български ръкописи от XV–XVIII век. – *Palaeobulgarica*, XV/4, 1991, с. 50–56.

ХРИСТОВА, Б., Д. КАРАДЖОВА, А. ИКОНОМОВА. *Български ръкописи от XI до XVIII век запазени в България. Своден каталог*. Т. 1. София: Издателство на Народната библиотека „Св. Кирил и Методий“, 1982.

ЦОНЕВ, Б. *Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София*. Т. I. София: Държавна печатница, 1910.

ЦОНЕВ, Б. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. II. София: Държавна печатница, 1923.

REFERENCES

GETOV, D. *A Catalogue of Greek Liturgical Manuscripts in the „Ivan Dujčev Centre for Slavo-Byzantine Studies“* (Orientalia Christiana Analecta, 279), Roma, 2007.

KUCZYŃSKA, M. Paraskiewa-Petka Tyrnowska w rosyjskim wariacie służby – „monarchiczny“ obraz świętości. – *Poznańskie studia slawistyczne*, 5, 2013, s. 157–171.

NOVAKOVIĆ, S. Život sv. Petke od patrijarha Bugarskog Eftimija. – *Starine JAZU*, 9, Zagreb, 1977.

THOMSON, Fr. J. *Gregory Tsamblak: The Man and the Myths*. Gent, 1998. (= *Slavica Candensia*, 25/2).

[BOGDANOVIĆ, D. *Inventar ćirilskih rukopisa u Jugoslaviji (XI–XVII veka)*. Beograd, 1982.

BOGDANOVIĆ, D. *Katalog ćirilskih rukopisa manastira Hilandara*. Beograd, 1978.

CONEV, B. *Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София*. Т. I. София, 1910.

CONEV, B. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Т. II. София, 1923.

DONČEVA-PANAJOTOVA, N. *Grigorij Camblak i bǎlgarskite literaturni tradicii v Iztočna Evropa XV–XVII v. Veliko Tǎrnovo*, 2004.

DŽUROVA, A., Kr. STANČEV, M. JAPUNDŽIČ, *Опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека*. София, 1985.

GROZANOVIĆ-PAJIĆ, M., R. STANKOVIĆ. *Rukopisne knjige manastira Visoki Dečani. Vodeni znaci i datiranje. Knjiga druga (Опис јужнословенских ćirilskih rukopisa. T. IV. NBS)*. Beograd, 1995.

GUSEJNOVA, Z. M. Služba sv. Paraskeve Serbskoj v Lavrskih stihirarjah. – *Drevnjaja Rus'. Voprosy medievistiki*. № 2 (64) ijun' 2016, 98–102.

HRISTOVA, B. Za resavskite bǎlgarski rǎkopisi ot XV–XVIII vek. – *Palaeobulgarica*, XV/4, 1991, 50–56.

HRISTOVA, B., D. KARADŽOVA, A. IKONOMOVA. *Bǎlgarski rǎkopisi ot VI do XVIII vek zapazeni v Bǎlgarija. Svoden katalog*. T. 1. Sofija, 1982.

JOVČEVA, M. Tǎrnovskite svetci v bǎlgarskata i srǎbskata staroizvodna liturgična knižnina ot XIII–XIV vek. – *Godišnik na Sofijskija universitet „Sv. Kliment Ohridski“*. Centǎr za slavjano-vizantijski proučvanija „Ivan Dujčev“, T. 100 (19), 2019, 248–277.

KOŽUHAROV, St. Neizvestno proizvedenie na starobǎlgarskata poezija. – *Starobǎlgarska literatura*, 1, 1971, 289–322.

KOŽUHAROV, St. *Problemi na starobǎlgarskata poezija*. Sofija, 2004.

KOŽUHAROV, St. Tärnovskata knjižovna škola i razvitieta na himničnata poezija v starobälgarskata literatura. – V: *Tärnovska knjižovna škola*. T. 1. Sofija, 1974, 277–309.

MINEVA, E. *Pet himnografski tvorbi za sv. Petka Tärnovska*. Sofija, 2005.

MINEVA, E. Službata za sv. Petka Tärnovska v prepis ot räkopis na Plovdivskata mitropolija. – V: *Bulgaria Medievalis*, 4-5, 2013–2014, 257–265.

MINEVA, E. Službite za sveta Petka v gräckite kodeksi ot kolekcijata na CSVP „Prof. Ivan Dujčev“ – V: *Meždunarodna naučna konferencija „Kulturnijat dialog meždju Iztoka i Zapada“* (= Godišnik na SU, CSVP, T. 98 (17), Sofija, 2013, 299–307.

NEDELJKOVIĆ, O. Pravopis resavske škole i Konstantin Filozof. – V: *Stara srpska književnost*. Beograd, 1965, 467–475.

PETROVIĆ, D. Lik Stefana Dečanskog u Žitiju i službi od Grigorija Camblaka. – V: *Tärnovska knjižovna škola*, T. 3 (Grigorij Cambak. Život i tvorčestvo). Sofia, 1984, 66–73.

RADOJČIĆ, Đ. Sp. *Književna zbivanja i stvaranja kod Srba u srednjem veku i u tursko doba*. Matica Srbska, Novi sad, 1967.

RADOSLAVOVA, D. *Bälgarskata knižnina ot XVII vek: centrove, knižovnici, repertoar* (= *Studia Mediaevalia Slavica et Byzantina*, 6.), Sofija, 2020.

RADOSLAVOVA, D. Službata za prepodobna Petka v bälgarskite räkopisi ot XVII v. – V: *Hristijanska agiologija i narodni vjarvanija. Sbornik v čest na st.n.s. Elena Koceva*. Sofia, 2008, 123–133.

RUVARAC, I. O radu Miloša S. Milojevića u Glasniku. – *Letopis Matice Srpske*, 115, Novi Sad, 1873, 172–178.

STANKOVA, R. „Vidinskaja“ služba svjatoj Petke-Paraskeve Epivatskoj i ee ruskaja redakcija. – *Scripta & e-Scripta*, 22, 2022, 341–353.

STANKOVA, R. *Kult i himnografija. Službi za mestni južnoslavjanski i balkanski svetci v räkopisi ot XIII–XV v.* Sofija, 2012.

STANKOVA, R. Službata za sv. Petka Tärnovska (Paraskeva Epivatska) s neizvesten kanon za četvrti glas v räkopisi ot XVI–XVII v. v Narodnata biblioteka vāv Varšava. – *Starobälgarska literatura*, 65-66, 2022, 213–243.

STANKOVA, R. Službi za sveta Petka v bälgarski i sräbski räkopisi ot XIII do XV vek. – *Arheografski prilozii*, 28, 2006, 105–122.

STANKOVA, R. Vidinska služba za sv. Petka Tärnovska. – V: *Hristijanska agiologija i narodni vjarvanija. Sbornik v čest na st.n.s. Elena Koceva*. Sofija, 2008, 105–122.

STOJANOV, M., Hr. KODOV. *Opis na slavjanskite räkopisi v Sofijskata narodna biblioteka*. T. III, Sofija, 1964.

STOJANOV, M., Hr. KODOV. *Opis na slavjanskite räkopisi v Sofijskata narodna biblioteka*. T. IV, Sofija, 1971.

SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, T. Transformacija službe svetoj Petki u srpskim rukopisima od XIII do XVII veka. – V: *Ljubostinjska prinošenja. Godišnjak. Jefimijinih dana*. Broj 3. Trstenik/ Ljubostinja, 2017, 145–157.

SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, T. Uticaj prenosa moštiju svete Petke u despotovinu na razvoj njenog kulta u srpskoj sredini. – V: *Bälgarija i Särbija v konteksta na vizantijskata civilizacija. Sbornik statii ot bälgaro-sräbski simpozium*. Sofija, 2005, 343–354.

TEMČIN, S. Ju. „Drevnerusskie“ pesnopenija prp. Paraskeve Ėpivatskoj (14 oktjabrja) kak pererabotka perevodnoj Služby prp. Feofanu Načertannomu (11

oktjabrja). – V: *Peterburgskij istoričeskij žurnal: issledovanija po rossijskoj i vseobšej istorii*. Sankt-Peterburgskij institut istorii Rossijskoj akademii nauk, № 4 (28) 2020, 95–104.

TEMČIN, S. Ju. O grečeskom proishoždenii „tyrnovskoj“ redakcii Služby prp. Paraskeve Ėpivatskoj. – *Slověne*, 2021, 10/1, 57–71.

TOMOVA, E. Kām istorijata na agiografskija cikāl za Ivan Rilski (tekstologičeski nabljudenija po prepisite v Hilendarskata rākopisna sbirka). – *Literaturna istorija*, 12, 1984, 32–44.

TOMOVA, E. Paraklis za sv. Petka Tārnovska v kirilski rākopis RAN–215 (Bukurešt, Rumānija). – V: *Plovdivski universitet „Paisij Hilendarski“. Naučni trudove*. T. 41. Kn. 1. Filologija, Plovdiv, 2003, 37–45.

TOTOMANOVA, A.-M. Redakcii na starobālgarskija ezik. – V: *Izsledvanija po Kirilo-Methodievistika*, Sofija, 1985, 192–203.

TRIFONOVA, R. Srābski prepis na naj-rannata služba za sv. Petka Tārnovska. – V: *Tārnovska knižovna škola*. T. 7. Tārnovskata knižovna škola i hristijanskata kultura v Iztočna Evropa. Veliko Tārnovo, 2002, 181–198.

TRIFUNOVIĆ, Đ. Camblakove stihire prenosu moštiju svete Petke. – V: *Zbornik Vladimira Mošina*. Beograd, 1977, 199–204.]

THE VIDIN AND SERBIAN OFFICES FOR SAINT PETKA OF TURNOVO (PARASKEVE OF EPIBATAI) IN THE BULGARIAN AND SERBIAN LITERATURE IN THE 15th–17th CENTURIES

Abstract. The article systematizes and compares the copies of two versions of the offices for Petka of Tarnovo (Paraskeve of Epibatai) in Bulgarian and Serbian literature from the 15th to the 17th century. The different editions of the two offices are presented, and based on a study of their composition and structure, it is concluded that their editions are clearly distinguished from each other, and may be to be defined as separate offices. The Vidin office is preserved in copies and editions that occurred in the Vlachian-Moldovan principality, in the Kingdom of Poland and in Russia, while the Serbian office is missing from the manuscripts in the repositories of these lands (i.e. outside the territory of Bulgaria and Serbia). This leads to the assumption that Gregory Tsamblak, who established the cult of the Saint in the north-eastern Slavic lands with an Orthodox Christian population, introduced the Vidin office into the liturgy, and it is much more likely that he was the author of the Vidin office for St. Petka of Tarnovo, than the Serbian office.

Keywords: Vidin office, Serbian office, Saint Petka of Tarnovo (Paraskeve of Epibatai), Gregory Tsamblak

Radoslava Stankova, Assoc. Prof. PhD

ORCID ID: 0000-0003-1404-9406

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchencki Prohod Blvd., Block 17, Sofia 1113, Bulgaria

E-mail: rstankova2020@gmail.com

<https://ilit.bas.bg/bg/members/stankova-radoslava.html>